

Антонова Єліна Володимирівна
асистент кафедри туризму та економіки, аспірант
Криворізького державного педагогічного університету, Кривий Ріг, Україна
E-mail: antonova.elina@kdpu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0466-4338>

Український і міжнародний досвід адаптивного спортивного туризму в інклюзивній позашкільній освіті

У статті досліджено український і міжнародний досвід залучення дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) до адаптивного спортивного туризму в системі позашкільної освіти з метою їх соціалізації. Проаналізовано міжнародні статистичні дані залученості дітей з ООП до позашкільної діяльності та підтверджено актуальність дослідження. Представлено практичний досвід провідних країн Північної Америки та Європи. Обґрунтовано значимість туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти в подоланні бар'єрів соціальної ізоляції через неформальні, мотивувальні форми роботи (походи, каякінг, скелелазіння, орієнтування, табори). Метою дослідження є аналіз українського та закордонного досвіду використання елементів спортивного туризму для соціалізації дітей з ООП в позашкільній освіті, виявлення основних бар'єрів, шляхів їх подолання та перспектив розвитку адаптивного спортивного туризму в Україні. Застосовано методи аналізу літератури, SWOT-аналізу діючих практик, узагальнення та порівняння педагогічного досвіду.

Встановлено, що адаптивний спортивний туризм сприяє соціалізації, розвитку самостійності, лідерства й адаптації до природи дітей з ООП, проте в Україні його потенціал обмежений. Виділено основні бар'єри, як-от: відсутність інклюзивних стандартів в позашкільній освіті, брак фінансування, брак підготовки педагогів, стигматизація та відсутність адаптивного спорядження. Запропоновано систему змін, що передбачає розроблення комплексних інклюзивних програм, збільшення фінансування матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації педагогів, створення всеукраїнської системи змагань для дітей з ООП.

Ключові слова: адаптивний спортивний туризм, інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, соціалізація, позашкільна освіта, інклюзивне освітнє середовище.

Вступ. За даними Глобальної доповіді про інклюзію осіб з інвалідністю (GDIR), у 2025 р. понад 240 млн дітей у світі мали інвалідність. Дослідження показують, що діти з особливими освітніми потребами (далі – ООП) удвічі частіше не відвідують школу, не беруть участі в позакласних заходах і практично виключені з неформальної освіти. Позашкільна освіта залишається слабкою ланкою інклюзії, незважаючи на її високий потенціал (Special Olympics Global Youth and Education, 2025).

Аналогічна ситуація спостерігається в Україні. За оперативними даними Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України, станом на 1 січня 2025 р. в закладах загальної середньої освіти навчалося 53 789 дітей з ООП, з яких лише 6 474 дитини були охоплені позашкільною освітою (без урахування дитячих спортивних шкіл). Незважаючи на те, що кількість дітей з ООП в умовах повномасштабної війни в Україні зростає, диспропорція їх залученості до різних ланок освіти залишається стабільно високою (МОН України, 2025).

Ця статистика свідчить про нагальну потребу у пришвидшенні темпів розвитку інклюзивної системи позашкільної освіти, яка враховує індивідуальні потреби кожної дитини, усуває бар'єри, сприяє соціалізації та реабілітації дітей з ООП. Найбільш популярними напрямками інклюзивної позашкільної освіти є художньо-естетичний, фізкультурно-спортивний і гуманітарний. У нашому дослідженні головна увага буде зосереджена на туристсько-краєзнавчому напрямі, а саме на спортивному туризмі. Такий вибір обґрунтований, з одного боку, зростанням попиту й інтересу до інклюзивного туризму в Україні та світі, а з іншого – наявністю значних проблем із залученням дітей з ООП до навчальних занять, через фізичні й організаційні бар'єри. Аналіз українського та міжнародного досвіду дозволить знайти шляхи вирішення цієї проблеми, обґрунтувати систему заходів для подолання наявних бар'єрів і запропонувати конкретні шляхи створення інклюзивного освітнього середовища в туристсько-краєзнавчих закладах позашкільної освіти. Це сприятиме повноцінній соціалізації дітей з ООП та відповідатиме сучасним викликам, зокрема зростанню їх кількості в умовах воєнного часу.

Значний внесок у дослідження питання залучення дітей з особливими потребами в систему позашкільної освіти зробили В. Синьов, В. Коваленко, Н. Квітка, І. Бех, А. Кобобель, З. Шевченко, О. Горожанкіна й інші. Проблема соціалізації дітей з ООП через спорт і фізичну активність присвятили свої праці К. Барабаш, О. Білоницька, Е. Помиткін, В. Трояновська, В. Лященко, І. Кравченко, І. Юзковець, В. Свириденко, Б. Джанан (Bastık Canan), Е. Мерт (Erkan Mert), Г. Хайреттін (Gümüşdağ Hayrettin) та інші. Соціалізацію дітей з ООП засобами спортивного туризму досліджували Г. Пустовіт, О. Безпалько, Н. Шип, В. Коваленко, Т. Кравченко, І. Резніченко, Л. Безугла, М. Белобородова й інші.

Ґрунтовне дослідження В. Коваленко присвячене вивченню впливу позашкільної освіти на процеси соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями (далі – ІП) (Коваленко, 2023). Авторка зазначає, що саме позашкільні заняття допомагають дітям з ООП засвоювати соціальний досвід, будувати стосунки, розвивати самостійність, адаптуватися до активного життя в суспільстві. На підставі результатів експериментального дослідження рівнів соціалізованості учнів з ІП, їхніх інтересів і нахилів було розроблено комплексне навчально-методичне забезпечення процесу соціалізації дітей з ІП в позашкільній освіті. Модифіковано навчальні програми, зокрема гуртків «Юні туристи-краєзнавці», «Історичне краєзнавство». Попри значні напрацювання, у дослідженні зосереджено увагу лише на дітях з ІП, що обмежує застосування його результатів для інших нозологій.

Т. Кравченко зробила теоретичний аналіз міжнародного досвіду застосування адаптивного спорту в інклюзивній освіті (Кравченко, 2025). У дослідженні автор посилається на ефективні програми, що діють у США, Канаді, Великобританії, Австралії та країнах ЄС. Успішність залучення дітей з ООП до адаптивного спорту в цих країнах аргументована комплексним підходом до питання. Автор виділяє такі характеристики ефективного інклюзивного середовища в адаптивному спорті: використання мультидисциплінарних команд, інноваційних технологій, менторських програм, індивідуалізацію навчання. Це дослідження порушує близькі до теми питання, проте не дає відповіді щодо використання адаптивного спортивного туризму в інклюзивній позашкільній освіті.

Серед іноземних досліджень варто виділити роботу М. Кастелларі-Лопес і співавторів, які аналізують залучення дітей з ООП до позашкільних заходів в обов'язковій освіті Іспанії (Castellary-López et al., 2023). За результатами опитування серед 1 496 вчителів автори встановили, що більшість закладів освіти підтримує ідею участі таких дітей у позашкільних заходах (спортивних, мистецьких, екскурсійних тощо), однак школи не повною мірою оснащені для якісної організації та обслуговування цих заходів. Школам не вистачає адаптованих ресурсів, матеріально-технічної бази та спеціальної підготовки педагогів.

У працях Г. Пустовіта спортивно-туристична діяльність розглядається як одна з ефективних форм соціалізації дітей у системі позашкільної освіти (Пустовіт, 2024). Автор наголошує, що такі форми роботи, як туристські походи, змагання зі спортивного орієнтування та краєзнавчі експедиції, створюють умови для активної міжособистісної взаємодії, формування навичок співпраці та відповідальності у групі. Хоча в дослідженнях автора діти з особливими освітніми потребами не виділені в окрему категорію, запропоновані підходи до організації спортивного туризму є методично значущими для подальшої адаптації цих форм діяльності в інклюзивному позашкільному середовищі.

Зазначені дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до соціалізації дітей з ООП через позашкільні заходи. Наше дослідження доповнить наявні роботи системним порівнянням українського та міжнародного досвіду, пропонує конкретні заходи для впровадження адаптованих туристсько-спортивних програм в Україні, які забезпечать реальну соціалізацію, реабілітацію та інтеграцію дітей з ООП в позашкільному середовищі.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є аналіз українського та зарубіжного досвіду використання адаптивного спортивного туризму в системі позашкільної освіти як засобу соціалізації дітей з ООП, а також виділення головних проблем і шляхів розвитку адаптивного спортивного туризму в закладах позашкільної освіти в Україні.

Завдання дослідження: проаналізувати статистичні дані щодо стану інклюзії дітей з ООП в позашкільній освіті України та світу; виявити основні бар'єри й обмеження в залученні таких дітей до активних форм діяльності, зокрема спортивного туризму; дослідити зарубіжний досвід використання елементів спортивного туризму в інклюзивних позашкільних програмах; охарактеризувати український досвід залучення дітей з ООП до туристсько-краєзнавчої діяльності в позанавчальний час; розробити рекомендації щодо розвитку адаптивного спортивного туризму в закладах позашкільної освіти.

Аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної та нормативно-правової літератури; порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду інклюзивних практик у позашкільній освіті; SWOT-аналіз, систематизація статистичних даних МОН України та міжнародних звітів; узагальнення передового педагогічного досвіду закладів позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку.

Результати дослідження. У звіті Ситуаційного аналізу дотримання прав осіб з інвалідністю в Україні 2025 р. (SARPD-Ukraine) виявлено, що позашкільна освіта та дозвілля залишаються поза межами державної інклюзивної політики. Відсутні стандарти інклюзії для гуртків і секцій, не проводиться системна підготовка педагогів позашкільля для роботи з дітьми з ООП. Велика кількість закладів позашкільної освіти не має безбар'єрного доступу й не адаптована для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату чи зі специфічними сенсорними потребами (National Association of Inclusive Ukraine, 2025).

Головними перепонами також є брак фінансування, стигматизація дітей з ООП, психологічна невідповідність педагогів до роботи з різними типами інвалідності. Страх відповідальності в педагогів щодо залучення дітей з ООП до активних форм роботи призводить до відмови від використання спортивного туризму як педагогічного засобу розвитку дітей з ООП. Дана тенденція на теренах України є негативною з огляду на високий комунікаційний і реабілітаційний потенціал, який мають командна фізична активність та діяльнісні форми роботи, притаманні спортивному туризму.

Найбільш ефективними формами спортивно-туристичної роботи є походи, експедиції, каякінг, спортивне орієнтування, велопогулянки, скелелазіння і таборування. Організувати та проводити ці заходи необхідно з урахуванням принципів інклюзивного освітнього середовища. Інклюзивне освітнє середовище – це форма організації освітнього простору, що забезпечує всім його учасникам рівні можливості для особистісного розвитку, самореалізації та повноцінної участі в навчальній і соціальній діяльності (Бахмат, 2025: 77).

Інклюзивні середовища на підставі спільного досвіду сприяють можливостям дітей з ООП активно взаємодіяти з однолітками, формуючи водночас дружні стосунки, взаємоповагу й емпатію один до одного. Це, своєю чергою, приводить до покращення академічних результатів і зниження рівня булінгу та соціальної ізоляції дітей з інвалідністю. Саме почуття приналежності, а не відмінності, є ключовим завданням інклюзивного середовища (UNICEF, 2025). І саме на цьому необхідно сконцентрувати увагу державній політиці з розбудови інклюзивної освіти в Україні. Для визначення конкретних освітніх орієнтирів і напрямів роботи варто розглянути міжнародний досвід соціалізації дітей з ООП засобами адаптивного спортивного туризму.

Міжнародна програма «Єдині чемпіонські школи» (Unified Champion Schools) організації “Special Olympics” залучає дітей з інтелектуальними порушеннями до спортивних занять, зокрема й ігор з елементами туризму та командних походів. Ця програма діє у 148 країнах (Special Olympics Global Youth and Education, 2025). В Україні також є представництво цієї організації з діючою системою заходів. Серед засобів спортивного туризму використовують каякінг.

У Сполучених Штатах Америки (США) діє програма літніх таборів для осіб з ООП, яка є частиною інклюзивної програми Єврейського громадського центру Маркуса в Атланті (MJCCA), Джорджія (США). Програма передбачає три напрями роботи:

- літні табори для дітей віком від 6 місяців до дошкільного віку з акцентом на активності просто неба;
- денні табори для підлітків 7–12-х класів з особливими потребами включають мистецтво, театр, кулінарію, спорт і загальні розваги;
- табір Барні Медінь для молоді 12–22 років з особливими потребами – це нічний табір у Північних горах Джорджії. Учасникам пропонуються індивідуальні та групові заходи, з акцентом на туристичні навички.

Програма наголошує на соціальній інтеграції через неформальні взаємодії та доступна для сімей з низьким рівнем доходів, щоб забезпечити інклюзивність (Marcus Jewish Community Center of Atlanta, n.d.).

Програма адаптивного спорту «Вістлер» у Канаді призначена для дітей з фізичними та когнітивними порушеннями. Вона працює цілий рік в умовах природного середовища. Програма допомагає дітям соціалізуватися та проходити реабілітацію. Улітку діти займаються каякінгом, каноїнгом, падлбордингом (з адаптованими дошками для візків) і хайкінгом. Це розвиває командну роботу та взаємодію із природою. Узимку програма включає сит-скіїнг, нордік-скіїнг і альпійське катання. Для людей на візках або з обмеженою рухливістю пропонуються адаптивні велосипеди, спеціальні сидіння з ковшем для лижного спорту та понтони для падлбордів. Загалом це потужний приклад застосування різних видів спортивного туризму для роботи з дітьми з ООП (Whistler Adaptive Sports Program, n.d.).

У країнах Європейського простору позашкільна діяльність дітей організована як на базах шкіл у форматі післяшкільних програм (after-school programmes), так і поза ними, у муніципальних центрах, громадських організаціях, спортивних клубах і некомерційних об'єднаннях. Така взаємодія різних інституцій сприяє доступності та різноманітності дозвілля дітей.

В Австрії широко розповсюджені об'єднання на кшталт “Vereine” (у перекладі з німецької – «клуб»), які функціонують як громадські об'єднання за інтересами. Це добровільні неприбуткові організації, створені для реалізації спільних інтересів їхніх членів у сфері спорту, культури, туризму, дозвілля та

молодіжної роботи. На відміну від закладів формальної освіти, вони не підпорядковуються системі освіти, а є складником громадянського суспільства. Діяльність таких об'єднань регламентується статутами та фінансується коштом членських внесків, місцевих субсидій і ґрантової підтримки. До напрямів їхньої діяльності належать пішохідний туризм, гірський і альпійський туризм, велосипедний туризм, скелелазіння, експедиційна діяльність та інше.

Великобританія демонструє цікавий досвід із програмою герцога Единбурзького, адаптованою для забезпечення рівних можливостей. Нині діє в понад 120 країнах. Програма включає адаптації для дітей з ООП в секціях «Фізична активність» (Physical) та «Експедиції» (Expedition) на зразок туристичних походів для учасників з особливими потребами віком 14–24 років. Головний акцент програми робиться на неконкурентному підході до набуття життєвих навичок. Соціалізація досягається під час групової взаємодії в експедиціях, піших походах, каякінгу, велотуризмі й альпінізмі (The Duke of Edinburgh's Award з EDI-adaptations, n.d.).

Скандинавські країни відомі своєю філософією життя на природі (Friluftsliv). До ключових принципів фрїлуфтсливу відносять зв'язок людини із природою, поєднання фізичної активності та психологічного благополуччя, освітній вимір і соціально-культурний контекст (Gelter, 1999). Ця філософія інтегрована в освітніх програмах з метою розвитку дитини під час гри та діяльності на природі. Програми адаптовані для дітей з дефіцитом уваги та гіперактивністю. Діти беруть участь у походах, іграх і групових заходах.

Ізраїль пропонує досить широкий вибір інклюзивних програм просто неба. Прикладом є спеціалізований табір-курорт «Селище на річці Йордан» для дітей з тяжкими та хронічними захворюваннями (Jordan River Village, n.d.). Табір пропонує дітям з ООП можливість взяти участь у рекреаційних і спортивних заходах, адаптованих до їхніх фізичних можливостей. Діти займаються скелелазінням, зіплайнінгом, відвідуванням екстрим-парку, беруть участь у туристичних подорожах, їздять на конях та інше. Досвід табору «Селище на річці Йордан» здобув популярність та нині використовується у 30 інших курортах по всьому світу.

Схожі ініціативи існують і на теренах України. Яскравим прикладом є інклюзивні християнські табори від ГО «Табір Максимум» у Черкаській області, що розраховані на дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушенням слуху та затримкою психічного розвитку й синдромом Дауна. Програма активного відпочинку включає скелелазіння, зіплайнінг, екстрим-парк, командні пригоди й ігри на природі. Доступність програми обмежена платою за участь (ГО «Табір Максимум», б.д.).

Для узагальнення провідних програм міжнародного досвіду адаптивного спортивного туризму було проведено SWOT-аналіз, результати якого подано в таблиці 1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз програм соціалізації дітей з ООП через спортивний туризм у міжнародному досвіді

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Висока варіативність заходів, як-от каякінг, зіплайнінг, велотуризм та інше.</p> <p>Адаптація програм для різних нозологій, зокрема, фізичних, когнітивних та інтелектуальних порушень.</p> <p>Глобальна доступність програм, які діють у понад 120 країнах.</p> <p>Сильна інклюзивність з неконкурентним підходом і акцентом на набуття життєвих навичок.</p> <p>Реабілітаційний ефект сприяє розвитку командної роботи та психологічного благополуччя.</p> <p>Використання адаптивного обладнання: спеціальні дошки, велосипеди та понтони для візків.</p>	<p>Вікові та географічні бар'єри знижують загальну доступність.</p> <p>Сезонний і нерегулярний характер обмежує постійну соціалізацію дітей з ООП.</p> <p>Членські внески, які можуть створювати додаткові фінансові бар'єри для сімей з низькими доходами, знижуючи доступність програм.</p> <p>Відсутність універсальних ключових показників ефективності призводить до того, що моніторинг соціалізації часто базується на якісних відгуках, а не на кількісних довгострокових показниках інтеграції.</p>
Загрози	Можливості
<p>1. Фінансові ризики: залежність від донорів може знизити доступність програм, особливо під час економічних криз.</p> <p>2. Зовнішні фактори: кліматичні зміни (погіршують умови для хайкінгу), пандемії (обмежують групову діяльність).</p> <p>3. Регуляторні ризики: відмінності в законодавстві країн, наприклад, стандарти безпеки для адаптивного обладнання.</p>	<p>1. Розширення на нові нозології: інтеграція елементів Friluftsliv у програмах для дітей ширшого спектра з ООП.</p> <p>2. Глобальне поширення програм: упровадження моделей у різних країнах.</p> <p>3. Інтеграція в освіті: збільшення учасників через шкільні програми.</p> <p>4. Технологічні можливості: віртуальні тури для дітей з обмеженими можливостями пересування.</p> <p>5. Фінансові можливості: ґранти для малозабезпечених сімей.</p>

Проведений аналіз свідчить, що адаптивний спортивний туризм є ефективним засобом соціалізації дітей з ООП. Розглянуті програми поєднують фізичну активність, перебування на природі та групову взаємодію, що сприяють розвитку комунікативних навичок і самостійності дітей. Спортивний туризм може бути доступним для різних типів нозологій за наявності адаптивного спорядження та гнучких форматів участі. Водночас більшість програм реалізується в межах приватних або некомерційних ініціатив, що обмежує їхню доступність.

Система освіти України пропонує більш доступне рішення проблеми соціалізації дітей з ООП в позанавчальний і канікулярний час. Мережа комунальних закладів позашкільної освіти діє на засадах інклюзивності, державної підтримки й безоплатності. Ключовими нормативно-правовими документами, що регламентують розвиток інклюзивної позашкільної освіти в Україні, є: закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 р., яка спрямована на забезпечення доступу до якісної освіти для кожної особи з особливими освітніми потребами, постанова Кабінету Міністрів України № 779 від 21 серпня 2019 р. «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти», що регулює створення інклюзивних груп у ЗПО, психолого-педагогічний супровід, індивідуальні програми розвитку, змішану форму без обмежень за кількістю учнів.

В Україні заклади позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку представлені центрами, будинками, клубами, бюро туризму, краєзнавства й екскурсій учнівської молоді, а також станціями юних туристів. Ці заклади мають великий досвід організації групових занять, походів, екскурсій і змагань, а також гнучкий графік роботи, який не перетинається зі школою. Заняття проводяться на безоплатній основі. Головною організаційною формою роботи є гуртки. Специфіка роботи гуртків передбачає системність і регулярність занять, охоплення значної кількості дітей завдяки державному фінансуванню, а також поєднання виховних, освітніх і реабілітаційних цілей в одній програмі.

За змістом українські гуртки мають багато спільного з австрійськими “vereine”, однак відрізняються формою організації та рівнем автономності. “Vereine” функціонують як незалежні громадські організації із самоврядуванням і фінансуються переважно через членські внески, субсидії та ґранти, тоді як українські гуртки підпорядковуються системі освіти та фінансуються державною або комунальною бюджетною системою. На відміну від “vereine”, українські гуртки забезпечують більш формалізовану організацію і стабільне фінансування, але мають меншу гнучкість у виборі форм діяльності та методів соціалізації (див. табл. 2).

В Україні дітей з ООП найчастіше залучають до військово-патріотичних заходів і гри «Сокил» («Джура»), туристсько-краєзнавчих гуртків, екскурсій, музейної справи, краєзнавчих досліджень, конференцій і загальновиховних заходів, що включають конкурси малюнків, майстер-класи, благодійні та волонтерські акції. Спортивно-туристична діяльність представлена меншою мірою. До неї найчастіше залучають дітей із легкими та помірними порушеннями. Діти з ООП відвідують гуртки «Пішохідний туризм», «Велосипедний туризм», «Спортивне орієнтування» та інші. На заняттях діти беруть участь у спортивно-туристичних походах, змаганнях, набувають навичок зі скелелазіння, їзди на велосипеді, керування плавзасобами, в'язання вузлів, встановлення наметів, розпалювання багаття, орієнтування на місцевості (УДЦНПВКТУМ, б.д.).

Значної популярності на теренах України набирає українська скаутська організація – «Пласт», що поєднує в собі діяльність гуртків, куренів і станиць. Пластові осередки організують скаутські заходи, табори, заходи з патріотичного виховання, зокрема й елементи туризму (орієнтування, групові ігри, вогнища тощо). Головна мета пластового руху – формування всебічно розвиненої, патріотично вихованої, духовної та свідомої особистості. Діти з ООП залучаються до діяльності «Пласту» у межах інклюзивних ініціатив.

Обговорення результатів. Представлені форми роботи українського та закордонного досвіду демонструють потужний потенціал для подальшого розвитку адаптивного дитячого спортивного туризму.

Таблиця 2

**Порівняння системи австрійських клубів
з українською моделлю позашкільних гуртків**

Критерій	“Vereine” (Австрія)	Туристсько-краєзнавчий гурток (Україна)
Інституційний статус	Громадська організація	Комунальний заклад позашкільної освіти
Підпорядкування	Незалежні від системи освіти	Підпорядковані освітній системі
Управління	Самоврядування, громада	Державне або комунальне
Фінансування	Членські внески та субсидії	Бюджетне фінансування
Роль держави	Створює умови	Безпосередньо організовує

Проте для його реалізації необхідні системні зміни на всіх рівнях управління. На основі проведеного аналізу визначено такі методичні рекомендації щодо розвитку адаптивного спортивного туризму в системі позашкільної освіти:

1. **Розроблення та впровадження комплексних інклюзивних програм спортивно-туристичного напрямку**, що враховують різні нозології та вікові категорії. Навчальні програми необхідно адаптувати до реальних можливостей і потреб дітей з ООП, беручи до уваги наявну інклюзивну матеріально-технічну базу закладів позашкільної освіти та корекційний складник.

2. **Забезпечення належного фінансування інклюзивних програм**. Фінансування є критичною проблемою. Державні асигнування на інклюзивні позашкільні програми залишаються обмеженими. Заклади позашкільної освіти не мають змоги закуповувати адаптоване спорядження, облаштовувати спеціальні сенсорні кімнати, відсутні також ставки асистентів керівників гуртків.

3. **Удосконалення матеріально-технічного забезпечення закладів позашкільної освіти**. Придбання та ремонт туристичного спорядження частково здійснюються коштом керівників гуртків і батьків. Забезпечення спеціальними трекінговими кріслами, ручними велосипедами та моноліжами відсутнє. Для цього необхідне окреме бюджетне фінансування закладів позашкільної освіти.

4. **Підвищення рівня професійної підготовки педагогів**. Значна частина педагогів центрів туризму та краєзнавства не має повноцінної підготовки з інклюзивної педагогіки, що призводить до страху відповідальності та переваги пасивних форм роботи над активними. Необхідні додаткові курси підвищення кваліфікації керівникам інклюзивних гуртків.

5. **Створення багаторівневої системи спортивно-туристичних заходів для дітей з ООП**. Організація та проведення чемпіонатів, кубків, змагань із видів спортивного туризму для дітей з ООП.

Висновки. Упровадження адаптивного спортивного туризму в систему позашкільної освіти України може й має стати ефективним засобом соціалізації дітей з ООП, спираючись на успішний глобальний досвід таких програм, як Duke of Edinburgh's Award, Friluftsliv чи Whistler Adaptive Sports Program. Це не лише сприятиме розвитку фізичних навичок, але й посилить емоційну стійкість та почуття приналежності до суспільства. Спортивно-туристичні гуртки закладів позашкільної освіти вже мають досвід роботи з дітьми з ООП. Його потрібно систематизувати та розвивати. Навчальний процес у закладах позашкільної освіти потребує оновлення матеріально-технічної бази, методичного забезпечення, інноваційних технологій і бажання педагогів працювати в інклюзивному середовищі. Необхідно створювати умови для залучення дітей з різними нозологіями, від інтелектуальних і фізичних порушень до розладів уваги. Використання активних і емоційно насичених форм навчання, як-от каякінг, велопрогулянки, скелелазіння та відпочинок на природі, сприятиме популяризації адаптивного спортивного туризму, підвищить мотивацію, інтерес і бажання займатись туризмом. Усі ці зміни потребують політичної волі, законодавчих змін і партнерства між МОН, Мінсоцполітики, громадськими організаціями та міжнародними донорами. Лише системний підхід дозволить перетворити потенціал на реальні можливості для тисяч дітей з ООП, сприятиме їхній повноцінній інтеграції, реабілітації та розвитку.

Література

Бахмат Н., Довгань О. Інклюзивне освітнє середовище як чинник соціалізації та розвитку молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2025. № 38. С. 74–85. DOI: 10.32626/2309-9763.2025-38-74-85

Коваленко В., Міщенко О. Позашкільна освіта як фактор розвитку та соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями. *The latest problems of modern science and practice : Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference*, Boston, USA, January 11–14, 2022. P. 363–366.

Кравченко Т. Аналіз міжнародного досвіду впровадження адаптивного спорту в систему інклюзивної освіти. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 14. DOI: 10.5281/zenodo.14944073

Пустовіт Г. Соціально-педагогічний простір розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти. *Молодь і ринок*. 2024. № 9 (229). С. 27–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2024.312305

Статистичні дані про інклюзивне навчання / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://surli.cc/dyesdb> (дата звернення: 05.01.2026).

Табір Максимум. Програми для дітей та дорослих. URL: <https://maximum.camp> (дата звернення: 05.01.2026).

Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді. URL: <https://udcnpvctum.kyiv.ua> (дата звернення: 05.01.2026).

Castellary-López M., Figueredo-Canosa V., Muñoz-Muñoz J. R., Ortiz-Jiménez L. Participation of students with special educational needs (SEN) in extracurricular activities in compulsory education. *Education Sciences*. 2023. Vol. 13. Art. 383. DOI: 10.3390/educsci13040383

Gelter H. Friluftsliv: The Scandinavian philosophy of outdoor life. Luleå : Luleå University of Technology, 1999. URL: <https://surl.li/zospxy>

Inclusive education for all children: Sub-report on inclusive education. *Eurochild*. Brussels. April 2025. URL: <https://surl.li/bggggu>

Jordan River Village: табір-курорт для дітей з тяжкими та хронічними захворюваннями. URL: <https://jrv.org.il> (дата звернення: 05.01.2026).

Marcus Jewish Community Center of Atlanta (MJCCA). The Blonder Family Department for Special Needs. Atlanta : MJCCA. URL: <https://surl.lt/ezpadq> (дата звернення: 05.01.2026).

Situational analysis on the rights of persons with disabilities in Ukraine: Country full report. March 2025. URL: <https://surl.lt/hxgxjv>

Unified Champion Schools. Special Olympics. URL: <https://surl.li/quefny> (дата звернення: 05.01.2026).

The Duke of Edinburgh's Award. UK. URL: <https://www.dofe.org>

Global research agenda for building inclusive learning environments. Easy read. Special Olympics Global Youth and Education. June 23, 2025. URL: <https://surl.li/ggnvmw>

Global research agenda for children with disabilities. UNICEF Innocenti Global Office of Research and Foresight. 2025. URL: <https://surl.lu/njxlhq>

Whistler Adaptive Sports Program. Activities. Whistler. URL: <https://surl.li/gdvcec>

Ukrainian and international experience of Adaptive Sports Tourism in Inclusive Extracurricular Education

Antonova Elina

*Assistant Department of Tourism and Economics, Postgraduate Student
Kryvyi Rih State Pedagogical University,
Kryvyi Rih, Ukraine*

This study examines Ukrainian and international experience in engaging children with special educational needs (SEN) in adaptive sports tourism within extracurricular education to promote their socialization. International statistical data on SEN participation in extracurricular activities were analyzed, highlighting the relevance of the topic. Practices from leading countries in North America and Europe were reviewed. The role of tourism-based extracurricular education in overcoming social isolation through informal and motivating outdoor activities is substantiated. The aim of the study is to analyze national and international approaches to the use of sports tourism for the socialization of children with SEN, identify key barriers, and determine prospects for the development of adaptive sports tourism in Ukraine. The study employed literature analysis, SWOT analysis of current practices, and comparative pedagogical methods.

The findings indicate that adaptive sports tourism fosters socialization, independence, leadership skills, and environmental adaptation among children with SEN; however, its potential in Ukraine remains underutilized. Key barriers include the absence of inclusive standards in extracurricular education, insufficient funding, limited teacher training, social stigmatization, and a lack of adaptive equipment. The study proposes a framework for development, including comprehensive inclusive programs, increased investment in material resources, and the establishment of a national system of adaptive sports tourism initiatives.

Keywords: *adaptive sports tourism, inclusion, children with special educational needs, socialization, non-formal education, inclusive educational environment.*

References

Bakhmat, N., & Dovhan, O. (2025). Inkluzivne osvittie seredovyshe yak chynnyk sotsializatsii ta rozvytku molodshykh shkolariv z osoblyvymy osvittimy potrebamy [Inclusive educational environment as a factor of socialization and development of primary schoolchildren with special educational needs]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 38, 74–85. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2025-38-74-85> [in Ukrainian].

Kovalenko, V. Ye, & Mishchenko, O. A. (2022). Pozashkilna osvita yak faktor rozvytku ta sotsializatsii osib z intelektualnymy porushenniamy [Extracurricular education as a factor of development and socialization of persons with intellectual disabilities]. *Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference “The latest problems of modern science and practice”* (pp. 363–366). [in Ukrainian].

Kravchenko, T. P. (2025). Analiz mizhnarodnoho dosvidu vprovadzhennia adaptivnoho sportu v systemu inkluzyvnoi osvity [Analysis of international experience in implementing adaptive sports in inclusive

education]. *Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14944073> [in Ukrainian].

Pustovit, H. (2024). Sotsialno-pedahohichniy prostir rozvytku dytyny v suchasnykh zakladakh pozashkilnoi osvity [Socio-pedagogical space of child development in modern out-of-school education institutions]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 9 (229), 27–31. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312305> [in Ukrainian].

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (n.d.). Statystychni dani pro inkluzyvne navchannia [Statistical data on inclusive education]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Retrieved from <https://surli.cc/dyesdb/> [in Ukrainian].

Tabir Maksymum. (n.d.). Prohramy dlia ditei ta doroslykh [Programs for children and adults]. *Tabir Maksymum – Maximum Camp*. Retrieved from <https://maximum.camp/> [in Ukrainian].

Ukrainskyi derzhavnyi tsentr natsionalno-patriotychnoho vykhovannia, kraieznavstva i turyzmu uchnivskoi molodi. (n.d.). [Ukrainian State Center for National Patriotic Education, Local History and Tourism of Student Youth]. Official website. Retrieved from <https://udcnpvctum.kyiv.ua/> [in Ukrainian].

Castellary-López, M., Figueredo-Canosa, V., Muñoz-Muñoz, J. R., & Ortiz-Jiménez, L. (2023). Participation of students with special educational needs (SEN) in extracurricular activities in compulsory education. *Education Sciences*, 13, Article 383. <https://doi.org/10.3390/educsci13040383>.

Gelter, H. (1999). *Friluftsliv: The Scandinavian philosophy of outdoor life*. Luleå University of Technology.

Eurochild. (2025). *Inclusive education for all children: Sub-report on inclusive education*. Retrieved from <https://surli.li/bggggu>

Jordan River Village. (n.d.). Camp-resort for children with severe and chronic illnesses. Retrieved from <https://jrv.org.il>

Marcus Jewish Community Center of Atlanta. (n.d.). The Blonder Family Department for Special Needs. Retrieved from <https://surli.lt/ezpadq>

United Nations. (2025). *Situational analysis on the rights of persons with disabilities in Ukraine: Country full report*. Retrieved from <https://surli.lt/hxgxjv>

Special Olympics. (n.d.). Unified Champion Schools. Retrieved from <https://surli.li/quefny>

The Duke of Edinburgh's Award. (n.d.). Official website. Retrieved from <https://www.dofe.org>

Special Olympics Global Youth and Education. (2025). *Global research agenda for building inclusive learning environments (Easy read)*. Retrieved from <https://surli.li/ggnvmw>

UNICEF Innocenti – Global Office of Research and Foresight. (2025). *Global research agenda for children with disabilities*. Retrieved from <https://surli.lu/njxlhq>

Whistler Adaptive Sports Program. (n.d.). Activities. Retrieved from <https://surli.li/gdvcec>

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Received: February 02, 2026

Accepted: February 26, 2026

Published: April 22, 2026